

Јелена М. Јанковић-Филиповић¹

Универзитет у Нишу

Филозофски факултет

Департман за србистику

<https://orcid.org/0009-0008-9409-1797>

ОСОБИНЕ ГОВОРА ЈЕДНОГ ТРОГОДИШЊАКА

Циљ ове студије је био утврђивање особина говора једног трогодишњака. С једне стране требало је испитати фонематски капацитет, а с друге стране утврдити развој падежног система српског језика, адекватност употребе прилога, као и могућност причања приче на основу личног доживљаја. У ту сврху смо користили: *шест* за *испитивање артикулације* (VASIĆ 1980: 137), *шест* за *испитивање дискриминације тласова* (VASIĆ 1980:149) и *реченице за доуњавање* (VASIĆ 1980:188). Посебну пажњу смо посветили употреби наратива код детета на овом узрасту. Наратив је у овом раду технички термин, који се користи да означи причање приче на основу личног искуства. Од секундарног је значаја како је то искуство стечено. Испитаник је имао задатак да преприча цртани-филм. Дете, које усваја српски језик, налази се пред врло сложеним задатком, када је у питању усвајање падежног система тога језика. Фазу пре појаве падежних облика карактерише употреба основног облика речи, за који се може рећи да је када су именице у питању, номинативни облик. У овом истраживању, пронашла сам примере типичних одступања, неадекватну употребу падежа или предлога уз падеж. Најчешће грешке су биле везане за неодговарајућу употребу акузатива и локатива. Главни резултат нашег истраживања је да се испитивано дете у највећој мери понаша према предвиђањима досад формулисаних теорија. На основу експерименталног дела дошли смо до одређених ставова, који су наишли на подударност са прочитаном литературом.

Кључне речи: говор, трогодишњак, дискриминација гласа, наратив, прилог, падежни систем

1. Увод

Језик има битну улогу у дететовој репрезентацији света. Међутим, он је само један од чинилаца у симболичкој когнитивној функцији. Постоје и многи други чиниоци осим језика. Неки од њих су: одложена имитација, менталне слике, симболичке игре, цртежи и слично. Занимљив је податак да за нешто мање од две године дете стекне потпуно знање о граматичком систему свог матерњег језика.

Научно интересовање за феномен дечјег говора није новијег датума. На том пољу нашли су се и филозоф Тен, природњак Дарвин и филозоф Прајер, као и психолози: Вунт, Јакобсон... Сви су они очекивали да ће им сазнања до којих су дошли помоћи за разумевање и одгонетање проблема људског говора. Дискутабилно

---

¹ jelena.nis.83@gmail.com

је колико су у томе успели, али у сваком случају деца нам пружају обиље информација о природи језика уопште. Познато је да дете неће проговорити уколико није окружено људима. Према томе, за настанак и развој језика значајна је и социјална компонента (NAUMOVIĆ 2000: 13).

Фазе у развоју говора исте су за све језике света и сву децу света. Чак и у случајевима поремећаја психофизичког развоја, развојни редослед остаје непромењен (RADULOVIĆ 2017: 112).

У овом раду бавићемо се усвајањем језика. Битно је напоменути да се оно преваходно односи на настајање језика код појединца тј. детета. У питању је дете које усваја српски језик, па је потребно истаћи да специфичност граматике поманутог језика игра важну улогу. Дете је мотивисано да усвоји говор јер оно схвата да му он може користити за задовољење потреба и за комуникацију са другима (RADULOVIĆ 2017: 118).

1.1. Предмет рада и мотивација

Подстицај да се позабавим проблемом дечјег говора произишао је из разноврсности и занимљивости, коју нуди ова тема. У прилог томе иду и многобројна истраживања, као и све већи број истраживача који се баве овим послом. Такође је разнолик и професионални састав истраживачког кадра: лингвисти, психолози, неуролози, неуропсихолози, специјални терапеути за говорне поремећаје, учитељи језика и изнад свега психолингвисти. Код деце се осећа потреба да се уче и нове речи и правилан говор. Ако им се у томе правилно помогне, односиће се према језику као према посебном виду стварности (NAUMOVIĆ 2000: 43).

Намеће се питање колико изучавања дечјег говора имају смисла, као и одакле оволико интересовање баш за ову област. Савремена збивања у теоријској лингвистици су подстакла ова истраживања, али су истовремено трпела и повратни утицај развојне психолингвистике. Ово се десило управо због тога што се објашњење говора код деце појављује као један од тестова за теорије о природи људског језика. Интересантно је да постоје посебни курсеви из ове дисциплине, али је уџбеника и приручника врло мало, нарочито на српском језику. Основ за истраживање добили смо увидом у научне радове општелингвистичког и психолингвистичког типа. У истраживању смо се преваходно ослонили на самостални рад са трогодишњим дететом.

На основу комбинације прочитаног и експерименталног, дошли смо до закључака који се већим делом поклапају са ранијим научним хипотезама. Запажања за која сам сматрала да заслужују посебну пажњу, наводила сам уз резултате истраживања у чијем су се домену јављала. Занимљиво је напоменути да је готово увек припрема детета за тестирање трајала много дуже, него само испитивање. Приликом испитивања детету се треба обраћати топло, мајчински, присно (NAUMOVIĆ 2000: 60).

1.2. Композиција рада и техника израде

У поглављу (2), након постављања основног проблема рада, прелазимо на

само истраживање. Представљају се тестови за утврђивање капацитета артикулације и дискриминације гласова, као и реченице за допуњавање. На основу њих обрађујемо развијеност гласовног система једног трогодишњака.

Поглавље (3) обухвата проблем наратива испитаника. Наратив је у овом раду технички термин и користи се да означи причање приче на основу личног искуства.

Поглавље (4) расправља о усвајању прилога на раном узрасту. Главну улогу имају прилози за обележавање места и времена.

Поглавље (5) говори о усвајању и развоју падежног система српског језика код *појединца*. Српски, као словенски језик, са развијеном флексијом, има веома богат, разгранат, могло би се чак рећи и компликован падежни систем.

Поглавље (6) се бави неким аспектима ословљавања у говору деце предшколског узраста. Деца поседују свој прото-систем за ословљавање. У њему се могу констатовати развојне фазе.

За преношење говорног материјала у писану форму користили смо одређене знаке:

Д - дете

О - одговор

Е - експериментатор

Сит. – ситуација

Име и презиме детета:	П.М.
Година рођења:	2020. год.
Датум испитивања:	15.7.2023. год.
Испитивач:	Јелена Јанковић-Филиповић
Кад је дете проговорило:	Са девет месеци

2. Тест за испитивање артикулације (VASIĆ 1980:137)

Циљ свакога теста је утврђивање, односно дијагноза. Желимо да сазнамо да ли испитаник поседује оно што се испитује и у којој мери. У овом случају задатак је био мерење општег фонематског капацитета. Очигледан напредак у развоју језика код деце постиже се у периоду од треће до пете године (SAVIĆ, POPOVIĆ i др 2017: 427).

Посебна пажња је посвећена праћењу и унапређивању матерњег језика код детета. У ту сврху постоје и задаци објективног типа помоћу којих се мери језичка развијеност испитаника. Смиљка Васић, у својој књизи *Вештина љоворења* нуди задатке за утврђивање језичке развијености деце. Један од карактеристичних тестова је и *тест за испитивање артикулације* на сто тридесет и седмој страни поменуте књиге, који је у нашем истраживању наишао на одличну практичну примену. Васић о њему каже: „Овај артикулациони тест представља, у ствари, погодан начин за одређивање фонематске структуре и мерење општег фонематског капацитета испитиване особе” (VASIĆ 1980:133).

2.1. Начин испитивања и примена теста

Детету се најпре показују сличице. Свака од њих садржи одређени глас у сва три положаја. На пример, *цисмо* – *каца* – *шој*. Примећујемо да се глас П налази најпре у иницијалном, потом у медијалном и најпосле у финалном положају.

Сваки добро изговорен глас добија поен, док погрешно изговорен глас не добија поен. На крају, сабирамо поене и бележимо општи артикулациони скор, односно оцену. Код погрешно изговореног гласа, потребно је забележити врсту артикулационог одступања. Замењивање гласа је супституција, недостатак- омисија, док је оштећење гласа - дисторзија.

Табела 1. Тести за испитивање артикулације

Речи с одговарајућим гласом на почетку, у средини и на крају речи				Ознаке за правилну или неправилну артикулацију (+ или -)		
П	писмо	капа	топ	-	+	-
Б	буре	јабука	хлеб	-	+	-
Т	тањир	сто	лист	+	+	+
Д	дрво	звезда	грозд	+	+	+
К	коњ	око	точак	+	+	+
Г	гуска	игла	круг	-	-	+
Ц	ципеле	шибице	чамац	-	+	-
Ђ	ђуп	кућа	пећ	-	+	+
Ђ	ђаци	лађа	чађ	-	+	-
Ч	четка	очи	кључ	+	+	-
Ц	цемпер	оцак	доц	+	+	+
Ф	фотеља	телефон	фотограф	+	+	+
В	во	ован	лав	+	-	-
С	сат	месец	купус	+	+	+
З	зец	коза	воз	+	+	+
Ш	шешир	крушка	добош	+	+	-
Ж	жаба	ружа	пуж	+	+	+
Х	хаљина	јахач	орах	-	-	-
Р	рак	кров	лептир	+	+	+
Ј	јеж	јаје	змај	+	-	-
Л	лутка	кола	бокал	+	-	-
Љ	љуљашка	шоља	пасуљ	-	-	-
М	миш	мајмун	дим	+	+	+
Н	наочаре	саонице	лимон	+	+	+
Њ	њушка	тањир	тигањ	+	+	+

2.1.1. Резултати

Испитаник је освојио педесет поена од могућих седамдесет пет. Поставља се питање да ли би испитаник освојио више бодова да су визуелни стимулуси били јаснији. У дечјем опажању визуелна средства имају изразито високо место, јер у процесу сазнања чуло вида има доминантну улогу (NAUMOVIĆ 2000: 73). Често је било потребно стимулисати девојчицу одређеним говорним асоцијацијама. На пример, за сличицу на којој је нацртан јахач, стимулација је гласила - *Како се зове човек који јаше коња?* Будући правци истраживања би се могли усмерити на испитивање већег броја деце и упоређивање њихових резултата.

Дете је постигло највећи успех приликом изговора гласа у медијалном положају. Након одређеног времена, испитаник је био уморан, те смо мањи део те-

стирања обавили идућег дана. Девојчица је направила грешку у изговору гласа *л* и то у медијалном и финалном положају, док је глас *љ* погрешно изговорен у сва три положаја.

Најчешћа врста артикулационог одступања је била супституција (*кјуч*, *хајина*, *орас*, *земја*) ... Примери омисије су били врло ретки (*окал*, *одош*). Дисторзија је такође била присутна. Приметила сам оштећење гласа, када су у питању консонанти *к* и *р*. Неки од примера су: *кола*, *љуљашка*, *буре*.

2.2. Тест за испитивање дискриминације гласова (VASIĆ 1980:149)

Деца често греше у изговору фонема чије су дистинктивне карактеристике врло блиске једна другој. „Једна од основа доброг изговора јесте дискриминација гласова, тј. правилно опажање гласова помоћу слуха, нарочито карактеристичних особина гласова од којих зависи значење речи” (VASIĆ 1980:146).

Тест је састављен из двадесет парова сличица- предмета. Обухваћене су речи с фонемама чије су дистинктивне карактеристике врло блиске једна другој (VASIĆ 1980:149).

Детету се показују две сличице, које чине један пар. На пример, *маца* и *меца*. Испитивач изговара име једне од њих и тражи да дете покаже прстом предмет, чије је име изговорио. Ако погоди, добија поен. Након тога, изговара име другог предмета, и тражи од детета да покаже прстом. Укупан број поена на тесту је четрдесет.

Табела 2. Тест за испитивање дискриминације гласова

Редни бр.	Парови речи	Поени
1.	маца	+
	меца	+
2.	кока	+
	кука	-
3.	лука	+
	рука	+
4.	куче	+
	куће	+
5.	спаваћица	-
	спавачица	-
6.	ђак	+
	џак	+
7.	коза	+
	коса	+
8.	жаба	+
	шапа	-
9.	круг	+
	крух	+
10.	бик	+
	лик	-
11.	зека	+
	дека	+
12.	зуб	+
	дуб	+
13.	паприка	+
	фабрика	-

14.	купус	+
	убрус	+
15.	рука	+
	муха	+
16.	кула	+
	куца	+
17.	нос	+
	нож	+
18.	лак	+
	рак	+
19.	вода	+
	рода	+
20.	снег	+
	брег	+

2.2.1. Резултати

Испитаник је освојио тридесет и четири поена од могућих четрдесет. Грешке су биле у паровима: *кока - кука*, *сјаваћица - сјавачица*, *жаба-шайа* и углавном су биле везане за препознавање захтевнијих визуелних елемената. На пример, девојчица је препознала сличицу на којој је нацртана *кока*, али не и сличицу на којој се налази *кука*. Слично се десило и са *жабом* и *шайом*. У пару *сјаваћица- сјавачица* није освојен ниједан поен. При изговору гласова, нарочито у говорним контактима са децом, треба посебно обратити пажњу на правилан изговор оних гласова код којих долази до деформација и поистовећивања с другим сличним гласовима, као што су гласови: ч, ћ, ђ, ц, р, л и др. (NAUMOVIĆ 2000: 21). Можемо закључити да испитаник има проблем са препознавањем стимулуса, а не са дискриминацијом гласова. Овај тест се показао лакшим и мање заморним од претходног. Испитаник је био врло заинтересован и био му је потребан краћи временски период.

2.3. Реченице за допуњавање (VASIĆ 1980:188)

Језичко изражавање утиче на квалитет говора сваког малишана. Постоји тест, који се састоји из низа задатака који се односе на језичко изражавање. Одличан је за проверу наученог током боравка у кући или у вртићу. Његов циљ је утврђивање језичког израза по нарави и језичког израза у току друштвене комуникације. Да бисмо проверили шта су деца научила, и како у говору користе неке граматичке категорије, користимо одређене реченице, које су састављене тако да је у њима изостављена једна реч. Ту реч у датим реченицама дете треба само да допуни одабирајући је из групе сличица, које приказују одређени појам (VASIĆ 1980:188).

Поступак при испитавању је следећи – детету се чита реченица, коју треба допунити. На пример:

Маца је појела.....миша
салату
дрво.

Од понуђених одговора, дете бира прави, по свом мишљењу. Ако је одговор тачан, испитаник добија један поен. Уколико је одговор погрешан, испитаник не добија поен.

Табела 3. Реченице за доуњавање – заџаци

1.	Маџа је појела	+	(миша, салату, дрво)
2.	Тата обично чита	+	(сликовнице, новине, слику)
3.	Деџа су јеџа	+	(траву, лишће, коџаче)
4.	Деџа треба да пију	+	(пиво, млеко, вино)
5.	Баџа плете	-	(ћилим, чарапе, јаџтук)
6.	Месар продаје	+	(поврће, новине, месо)
7.	На тржници се продају	+	(траџтори, аутомобили, воће)
8.	У пеџари купујемо	+	(џипеле, књиге, хлеб)
9.	У болници леже	+	(птиџе, болесници, биљке)
10.	У школу иду	+	(пиџићи, лутке, деџа)
11.	Гнеџо праве	+	(коњи, птиџе, коџе)
12.	Рибе живе у	+	(ватри, води, ваздуху)
13.	У ваздуху лете	-	(авиони, камиони, бродови)
14.	На небу сија	-	(сијаџица, сунџе, облак)
15.	Ватра се ложи	+	(намештајем, сиром, дрвима)
16.	Од папира се праве	-	(оловџе, књиге, храна)
17.	Свиња се храни	+	(дрвеџом, стаклом, куџурузом)
18.	Крава пасе	+	(лишће, дрво, сламу)
19.	Маџараџ има	-	(брџове, дуге уши, роџове)
20.	Човек има	-	(копито, крила, руке)
21.	Птиџа има	+	(џлаку, вуну, перје)
22.	Риба има	+	(ноге, крила, пераја)
23.	Авион има	-	(весла, крила, кров)
24.	Коњ вуче	+	(траџтор, коџа, ауџо)
25.	Воз иде	+	(пруџом, улиџом, по води)
26.	Чамаџ плови	+	(пољем, шумом, језером)
27.	Зими се на улиџи носе	+	(санџале, чизме, папуче)
28.	Када пада киша носиш	+	(сунџобран, штап, кишобран)
29.	У школу носиш	+	(меду, лутџу, књигу)
30.	Живо је	+	(пиле, камион, кућа)

2.3.1. Резултати

Испитаник је освојио двадесет и три поена од могућих тридесет. Грешке су углавном биле везане за појмове које дете не познаје добро. На пример, девојџиџа ми-сли да баџа плете ћилим, место чарапа, или да у ваздуху лете бродови, место авиона. Неки од одговора су били врло симпатични. Реџимо, испитаник је одговорио да маџараџ има брџове, да на небу сија сијаџица, или да човек има копито. Дете је по-казало велико интересовање.

3. Наративи трогодишњаџа

Питање наратива игра битну улогу у усвајању језика једног детета. Наратив смо одредили на основу следеће дефиниџије: „Наратив је техниџки термин и кори-сти се да означи причање приче на основу личног искуства, без обзира на то како је оно стечено (на основу гледања филма, односно телевизије, или пак, личног учешћа у неком догађају)” (AGIĆ 1982:69). Испитаник је имао задатак да преприџа црта-ни-филм, а у експерименту је коришћена епизода из серијала „Пепа прасе”. Сама припрема за испитивање је била дужа од дечјег преприџавања гледаног. Девојџиџа је наводила секвенџе виђене на филму случајним редоследом, што указује да није постигнута когнитивна зрелост потребна за потпуно процесирање наратива:

Д: „Прво га је нога болела, па је онда пао са биџикла и пре тога је био код леџара да види за ногу”.

Занимљиво је споменути да је у дечјем преприџавању било и податаџа који

нису у вези са гледаним филмом. Испитаник је у своје приче убацивао и оно што је његово лично интересовање у датом тренутку. На пример:

Д: „Они хоће да скачу по блату и барицама и да се смеју. Они возе кола, а кућа им је бела. Иду на ветрови замак и седе на тепих”.²

Наративи четворогодишњака, у поређењу са млађом децом су више интегрисани и већина деце ове доби успева да преприча цртани филм самостално, без помоћи експериментатора (SAVIĆ, POPOVIĆ i dr 2017: 438).

Табела 4. Транскрипцијски наративи

Д: „Прво га је болела нога”.
Е: „Болела га је нога. А пре тога?”
Д: „Прво га је нога болела, па је онда пао са бицикла и пре тога је био код лекара да види за ногу”.
Е: „И онда?”
Д: „Они хоће да скачу по блату и барицама и да се смеју. Они возе кола, а кућа им је бела. Иду на ветрови замак и седе на тепих”.

3.1. Резултати

На основу индикатора 2 – самосталност у конструкцији наратива (SAVIĆ, POPOVIĆ i dr 2017: 437) наш испитаник је освојио један поен, од могућих два. Можемо закључити да је дете захтевало подстицаје и вођство испитивача да формира наратив.

Дете није у стању да преприча цео филм. Овај податак подржава претпоставку да формирање наратива на основу филма тек почиње на трогодишњем узрасту (AGIĆ 1982).

Важно је нагласити да су од запамћених догађаја пре били они који имају динамичке радње, него они којима је обележје статичност. На основу претходних истраживања познато је да дете више и лакше запажа предмете и бића у покрету, па ће их лакше и усвајати (NAUMOVIĆ 2000: 70).

3.1.1. Нека обележја говорне развијености трогодишњака

За разумевање изговорених речи и реченица, од велике важности је био и начин изговарања. Имала смо потешкоћу са разумевањем изговора неких гласова и лексема, нарочито са консонантима К и Р. Милица Радуловић у свом раду *Усвајање српској као мајтерњеј језика* наводи: „Од двословног глагола дете изговара само први слог, а тај глагол је увек у трећем лицу једнине“ (RADULOVIĆ 2017: 116). Испитаник је често имао проблем са грађењем плурала и овакве грешке су очекиване за трогодишње дете:

Д: „Радници **су** воду **донео**”. (= Радници су воду донели).

Д: „Мама и тата је **био** на посао”. (= Мама и тата су били на послу).

Д: „Играчке **пао**”. (= Играчке су пале).

Приметили смо и изостанак неких морфофонолошких промена, као што

² Сит. Девојчици родитељи не дозвољавају да седи на тепиху, податак није у вези са гледаним филмом.

је сибиларизација:

Д: „Дечаки се играли”. (= Дечази су се играли).

Д: „Орахи су леџи”. (= Ораси су леџи).

Д: „На ноџи га уџео комарац”. (= На нози га уџео комарац).

Последњи пример, везан је за једну необичност говора испитаника. У неким случајевима где консонант из основе подлеже сибиларизацији, прикупљени материјал сугерише да испитаник не влада овим процесом, већ да насумично употребљава морфофонолошке варијанте, па отуд примери попут следећег:

Д: „Боли ме ноза.”

Примећен је и изостанак јотовања које изискује појаву епентентског *л*. Дете користи глас *љ*, те није препрека немогућност да се овај глас изговори. Битно је нагласити да само ово јотовање изостаје:

Д: „На земји правимо пјескавице”. (= На земљи правимо пљескавице).

Д: „Гробје је високо на небу”. (= Гробље је високо на небу).

Ред речи у реченицама некад је био необичан и неочекиван:

Д: „Журио је се кући”. (= Журио се кући).

Д: „То само смо гледали”. (= Само то гледали).

Д: „Био је се вратио”. (= Био се вратио).

Д: „Мама је отишла човека тамо”. (= Мама је отишла тамо код човека).

4. О усвајању прилога на раном узрасту

У овом поглављу представљамо резултате испитивања употребе прилога на раном узрасту. Дете је снимано у спонтаним ситуацијама у периоду од тридесет дана, те је касније говор транскрибован. Осим родитеља у интеракцији су понекад учествовали и други укућани (сестре, рођаци, комшије). У току истраживања сам се ослонила на рад В. Васић *О усвајању прилога на раном узрасту* (1981:39).

Познато је да перцепција детета није једнака са перцепцијом одраслог. Кључну улогу играју обим, али и карактер перципираног материјала. Тако и за кашњење у развоју перцепције може проузроковати не само избор неидентичних прилога, него и неидентичност обележја истог прилога у говору детета и одрасле особе, наглашава В. Васић. За основу изабраног класификационог поступка користили смо прилоге за обележавање места и времена, због њихове учесталости у говору нашег испитаника.

4.1. Прилози за обележавање места

Где

Деца прилоге за обележавање места усвајају рано. Поједине међу њима усвоје и пре одређених падежних образовања. Забележена је велика учесталост и правилна употреба прилога *где*:

Д: „Где је?”³

Е: „Донеси ми лутку”.

3 Сит. Девојчица тражи играчку.

Д: „Где је лутка?”

Д: „Где сам ставила хаљину?”

Д: „Где је отишао Пепа?”

Куда

Прилог *куда* није имао високу учесталост код посматраног детета. Васић истиче да се овај прилог јавља релативно касно (VASIĆ 1981). Она напомиње да у говору деце он већином има лативно, али скоро никада просекутивно значење. Такође, наглашава да до правог значењског осамостаљивања у односу на прилог *где* и не долази. До истог закључка сам и сама дошла у току истраживања, на шта указују и примери:

Д: „Куда идеш, тата?”⁴

Истовремено са овим јављају се и примери са прилогом *куда* уз нединамичан глагол:

Д: „Куда је био?”⁵

Д: „Куда је?”

Овамо

Карактеристика прилога *овамо* је ниска учесталост, као и ограниченост инвентара глаголских лексема са којима ступа у синтагматски однос. Употреба овог прилога је углавном стереотипизирана код деце, те је често и преузета из говорне интеракције са одраслима. В. Васић наводи да исти тип ограничења овај прилог показује и код одраслих.

Д: „Мама, где си?”

О: „Овде сам”.

Д: „Дођи **овамо!**”⁶

Д: „Зашто поштар иде **овамо?**”

Д: „Хајде **овамо** да се играмо!”

4.1.1 Прилози за место оријентационог типа

Према В. Васић (1981:39), прилози *где*, *камо*, *куда* кореспондирају и самним прилозима, чије се карактеристично значењско обележје може одредити као обележје оријентационог типа, при чему оријентација не мора бити везана за само говорно лице, што је одлика деиктичних прилога, већ и за неки други по месту одређен појам. Употреба оријентационог прилога на узрасту до три године најчешће је одговарала очекиваној. Примери са неодговарајућим, нејезичким садржајем су изразито ретки.

Доле

Д: „Доле!”

Д: „Доле да се играмо”.

Д: „Доле иде камион”.

4 Уместо прилога *куда*, у истом контексту, дете је употребљавало и прилог *где*.

5 Сит. Отац се вратио кући.

6 Сит. Дете зове мајку, која је у другој соби.

Напоље

Д: „Сад ћемо ићи **напоље**”.

Д: „Марта је отишла **напоље**”.

Д: „Живот је кад идеш **напоље**”.

4.2. Прилози за обележавање времена

Термин *йрилої за обележавање времена*, користиће се за лексичке јединице, које се налазе у функцији одређивања времена, и то: времена реализације радње, њеног трајања или учесталости.

Наш испитаник је у периоду до три године усвојио само прилог *кад*, али не и прилоге *оћкад* и *докад*. У реду упитних прилога, овај прилог јавља знатно казније од прилога за место, начин, па и узрок (VASIĆ 1981). Прилозима за узрок се нисмо бавили, а у односу на прилоге за место, нисмо пронашли податке који би ову генерализацију оспорили. Испитаник, као што је показано, барата неколицином прилога за место:

Д: „Мама, **кад** ћемо ићи у продавницу?”

Д: „**Кад** ће Марта напоље?”

Д: „**Кад** ћеш да ме питаш поново?”

4.2.1. Сутра, јуче

Прилози *суџра* и *јуче* се јављају раније у односу на прилог *данас*. Зашто се то дешава? Прилог *данас* деца често замењују прилогом *сад* уз акцију која се управо реализује. Прилози *суџра* и *јуче* немају такву адекватну замену.

Прилог *јуче* је управо први прилог којим се обележава акција, која је претходила тренутку говора. Овај прилог је у току дужег периода и једини прилог којим се обележава прошла акција, те се врло брзо и након самог појављивања оспособљава да обележи сваку ону акцију која је претходила тренутку говора. Ни у једном од следећа три примера, радња на коју се упућује није се заиста догодила претходног дана, већ у неком другом прошлом временском интервалу.

Д: „**Јуче** сам била напољу”.

Д: „Тодор је **јуче** био код мене и узео прасе”.

Д: „**Јуче** сам се играла, сад не могу”.

На овом узрасту је карактеристична и неодговарајућа употреба прилога *јуче* и *суџра*:

Д: „Донећу ти метлу **јуче**”.

5. Усвајање и развој падежног система српског језика

Познато је да српски, као словенски језик, има веома разгранат, чак и компликован падежни систем. У његовој основи налази се седам сингуларских и седам плуралских падежних облика. Милица Радуловић у свом раду *Усвајање српског као мајерњеј језика* наводи да се падежни систем код деце лакше усваја у односу на

друге елементе говора, као што је на пример усвајање глаголског система и непроменљивих речи (RADULOVIĆ 2017: 116).

Предлози и обавезни детерминатори служе падежима као додатни елементи. У оквиру једног падежа, на пример генитива, може се остварити и преко двадесет значења. У оквиру њих такође постоје гранања на различите значењске нијансе. На основу тога може се закључити колика је компликованост падежног система српског језика. Сасвим је разумљиво да се дете, које усваја српски језик, налази пред врло сложеним задатком, када је у питању усвајање падежног система тога језика.

У раду *Усвајање и развој падежног система српског језика*, М. Јоцић наглашава да фазу пре појаве падежних облика карактерише употреба основног облика речи, за који се може рећи да је, када су именице у питању, номинативни облик, али као један општи падежни облик. Значење се остварује комбинацијом основног значења речи, интонације, мимике, гестова и ситуационог контекста (ЈОСИЋ 2002: 231).

У нашем истраживању, када је у питању падежни систем, пронашли смо примере типичних одступања, неадекватну употребу падежа, или предлога уз падеж. Они се могу посебно груписати:

у+АК. уместо у+ЛОК.

Д: „Иде мама данас у град, има нешто у **град**, па ће купити и ићи кући”.

Д: „Ово записујем **на таблу**”.

Д: „Била сам у **Прокупље** и купила хемијску”.

предлог+ЛОК. уместо предлог+АК.

Д: „Иде тата у **гаражи**”.

Д: „**На фиксном** ме позови”.

Д: „Она сутра иде **на послу**”.

у+ЛОК. уместо на+ЛОК.

Д: „Нисам седела у **столици**”.

Д: „ Спаваћу у **каучу**”.

Д: „То је у **левој страни**”.

Деца често мешају предлоге *у* и *на*, као и предлоге *из* и *са*. Ово су управо типични примери неадекватних употреба предлога. У њиховом схватању не постоји значење унутрашњости, као ни разлика између појма *унушар* и кретања или мировања на површини:

У+АК. уместо на+АК.

Д: „Идемо у **кеј**”.

Д: „Волим да седнем у **тепих**”.

Д: „ Тата отишао у **посао**”.

из+ГЕН. уместо са+ГЕН.

Д: „Ја ћу устати **из кауча**”.

Д: „Подигни то **из стола**”.

Д: „Она је **из Бубња**”.

АК. уместо код+ГЕН.

Е: „Куда ћеш?”

Д: „**Марту**”.

ДАТ. уместо код+ГЕН.

Д: „Ми смо сад **кући**”.

6. Неки аспекти ословљавања у говору детета

У овом поглављу представљамо неке од начина ословљавања у говору испитаника. Познато је да се дечји прото-систем за ословљавање разликује од оног који користе одрасли. „Ословљавање је један од вербалних начина започињања разговора са саговорником и основна му је функција успостављање контакта (скретање пажње, задржавање саговорника у разговору)” (ŽIBERG, SAVIĆ 1982 :5).

У функцији ословљавања најчешће се употребљава лично име (Ана, Марко), у обзир могу да дођу и надимци (Перо, Лазо), личне заменице *џи/Ви*... У говору одраслих, користе се често и титуле са презименом или без њега.

Жиберг и Савић наглашавају да је проблем ословљавања у нашем језику врло сложен и да до данас немамо још потпуну слику о томе који све фактори утичу на избор облика *џи*, односно *Ви* и осталих начина ословљавања у одређеним ситуацијама (ŽIBERG, SAVIĆ 1984).

Ословљавање је један од облика социјалног говорног понашања и свакако зависи од статуса, узраста, занимања. Деца уче да ословљавају особе у свом окружењу и то је један од показатеља дететове социјализације у породици, предшколској установи и широј друштвеној средини.

Деца поседују свој прото-систем за ословљавање. У њему се могу констатовати развојне фазе. Такође је битно истаћи да постоје индивидуалне разлике у употреби различитих типова језичких знакова, као и у њиховој фреквенцији употребе.

6.1. Резултати

У нашем истраживању, које је трајало тридесет дана, најчешћи аспекти ословљавања, су били: властита имена, термини за означавање родбинских односа и надимци. Испитаник је користио и императиве, као што су: *види, њоледај, њази*. Такође је битна и употреба контактних речи типа: *ево, ено, еџо, еј, хало* (у конверзацији преко телефона). На пример:

Д: „Еј, како се она зове?”

Д: „**Види** ципелице!”⁷

Д: „**Дај** ми Пепу!”

⁷ *Види*- пример за контактну реч.

Д: „**Мама, направи** ми сок!”

Д: „**Маро, помери** ногу!”

Употреба заменичке форме *ѿи* је показала високу фреквенцију, за разлику од знака *Ви*, за који нисмо пронашли ниједан пример.⁸ Познато је да се обликом *ѿи* изражава солидарност и интимност саговорника у разговору. Жиберг и Савић истичу да се родитељи детету обраћају искључиво *ѿи* формом, те је управо због тога оно радо употребљава. Тек у пасивно перципираном говору - разговору родитеља са гостима или пријатељима, дете је могло да чује употребу *Ви* форме. У литератури се констатује врло ретка употреба ове форме и то у игри с улогама (купац - продавац). С обзиром да је наш испитаник трогодишњак, сасвим је разумљиво одсуство ове форме обраћања, за разлику од облика *ѿи*:

Д: „Колико **ти** имаш година?”

Д: „Када **ти** устајеш рано?”

Д: „А **ти**, шта радиш сутра?”

Полазак у школу је последњи тренутак за почетак употребе заменице *Ви* - деца се учитељу обраћају обавезно са *Ви*. У супротном, учитељ ће их исправити. Такође и родитељи процењују када би дете требало да почне обраћање одраслима са *Ви* и коме ће *Ви* најпре рећи. У предшколској установи, употреба *ѿи* форме је знатно присутнија.

7. Закључак

Циљ ове студије је био утврђивање говора једног трогодишњака. С једне стране требало је испитати фонематски капацитет, а с друге стране утврдити развој падежног система српског језика, адекватност употребе прилога, као и могућност причања приче на основу личног доживљаја. Допуну раду представљају неки аспекти ословљавања у говору детета.

У првом делу рада су коришћени тестови С. Васић (за које се накнадно показало да садрже одређене недостатке). Остали делови испитивања су спроведени у јулу 2023.године у временском трајању од тридесет дана. Дете је снимано у спонтаним ситуацијама, а говор је потом транскрибован. Након тога, вршили смо анализу и поређење са познатим теоријама о развоју дечјег говора.

Главни резултат нашег истраживања је да се испитивано дете у највећој мери понаша према предвиђанима досад формулисаних теорија. На основу експерименталног дела дошли смо до одређених ставова, који су наишли на подударност са прочитаном литературом. Може се закључити да следећи аспекти говорног развоја још увек нису довољно истражени: проблематика фонолошког развоја, усвајање глагола, развој сложенијих синтаксичких структура (RADULOVIĆ 2017: 121).

Будући правци истраживања би се могли усмерити на то, да дете прича о нечему што му се раније догодило или да преприча краћу причу коју је више пута чуло. Било би добро укључити већи број деце у слична истраживања, те и радити 8 Аутори које сам цитирала пишу *Ти*, али ја сам се одлучила за мало слово, пошто се ради о учењавању садржаја које заправо не постоји у самом ословљавању. Односно, дете не зна за куртоазну употребу великог слова.

на мотивацији филолога да се чешће баве овом темом.

Цитирана лијература

- GAŠIĆ 1979: GAŠIĆ, S. (1979). *Asocijativni frekvencijski rečnik dece predškolskog uzrasta*. Beograd: Prosveta, str. 103-128. [orig.] ГАШИЋ, С. (1979). *Асоцијативни фреквенцијски речник деце предшколског узраста*. Београд: Просвета, стр. 103-128.
- GAŠIĆ – PAVIŠIĆ 1981: GAŠIĆ – PAVIŠIĆ, S. (1981). *Slobodne asocijacije reči kod dece*. Beograd: Institut za pedagoška istraživanja. [orig.] ГАШИЋ – ПАВИШИЋ, С. (1981). *Слободне асоцијације речи код деце*. Београд: Институт за педагошка истраживања.
- GAŠIĆ – PAVIŠIĆ 1984: GAŠIĆ – PAVIŠIĆ, S. (1984). *Asocijativne norme za predškolski uzrast*. Beograd: Institut za pedagoška istraživanja. [orig.] ГАШИЋ – ПАВИШИЋ, С. (1984). *Асоцијативне норме за предшколски узраст*. Београд: Институт за педагошка истраживања.
- JOCIĆ 2002: JOCIĆ, M. (2002). *Usvajanje i razvoj padežnog sistema srpskog jezika*. Novi Sad: Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku XLV/1-2, 231-244. [orig.] ЈОЦИЋ, М. (2002). *Усвајање и развој падежног система српског језика*. Нови Сад: Зборник Матице српске за филологију и лингвистику XLV/1-2, 231-244.
- NAUMOVIĆ 2000: NAUMOVIĆ, M. (2000). *Metodika razvoja govora*. Pirot: Priručnik za studente viših škola za obrazovanje vaspitača i za vaspitače. [orig.] Наумовић М. (2000). *Методика развоја говора*. Пирот: Приручник за студенте виших школа за образовање васпитача и за васпитаче.
- RADULOVIĆ 2017: RADULOVIĆ M. (2017). *Usvajanje srpskog kao maternjeg jezika*. *Sinteze časopis za pedagoške nauke, književnost i kulturu*, br. 11, str. 109 – 122. [orig.] РАДУЛОВИЋ М. (2017). *Усвајање српског као матерњег језика*. Синтезе – часопис за педагошке науке, књижевност и културу, бр. 11, стр. 109 – 122. doi: 10.5937/sinteze 6 – 14132
- SAVIĆ, POPOVIĆ, ANĐELKOVIĆ (2017): SAVIĆ, POPOVIĆ, ANĐELKOVIĆ, M. (2017): *Verbal aspekt in Serbian children's language production*. *PSIHOLOGIJA*, vol. 50 (4) str. 427 – 444 doi: <https://doi.org/10.2298/psi160921007s>
- VASIĆ 1975: VASIĆ, S. (1975). *Zadaci za utvrđivanje jezičke razvijenosti predškolske dece u dečijem vrtiću*. Zagreb: Zavod za udžbenike. [orig.] ВАСИЋ, С. (1975). *Задаци за утврђивање језичке развијености предшколске деце у деčјем вртићу*. Загреб: Завод за уџбенике.
- VASIĆ 1976: VASIĆ, S. (1976). *Razvojne govorne norme u naše dece*. Beograd: Institut za pedagoška istraživanja. [orig.] ВАСИЋ, С. (1976). *Развојне говорне норме у наше деце*. Београд: Институт за педагошка истраживања.
- VASIĆ 1991: VASIĆ, S. (1991). *Veština govorenja*. Beograd: Pedagoška akademija za obrazovanje učitelja. [orig.] ВАСИЋ, С. (1991). *Вештине говорења*. Београд: Педагошка академија за образовање учитеља.

Jelena M. Janković-Filipović

SPEECH CHARACTERISTICS OF A THREE YEARS OLD

Summary

The aim of this study was determining speech characteristics of a three years old child. On one side it was necessary to examine the phonetic capacity, and on the other to determine the development of case system of Serbian language, adequate usage of adverbs, as well as the ability to tell a story based on its own experience. For this purpose we have used: *the test for examining articulation* (VASIĆ 1980: 137), *the test for examining discrimination of sounds* (VASIĆ 1980:149) and *sentences for adding information* (VASIĆ 1980:188). Special attention was paid to the usage of narration with this age group. Narration is a technical term in this paper, which is used to determine the ability of a child to tell a story based on its experience. How they have obtained that experience is of secondary importance. The examinee had the task to retell a cartoon. A child obtaining Serbian language is faced with an extremely serious task when it comes to obtaining case system of that language. The phase before recognizing cases is determined by the usage of basic words, that is to say usage of only nominative case when nouns are concerned. In our research we have discovered examples of typical evasions, inadequate usage of cases or prepositions with the case. The most common mistakes were connected to inadequate usage of accusative and locative. The main result of this research is that the examined child mostly behaved as priory formulated theories had predicted. Based on this experiment we have come to certain conclusions which are in correspondence with priory read literature.

Keywords: speech, three years old child, sound discrimination, narrative, preposition, case system